

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Study design/
Zaplanowanie badań
B. Data collection/
Zebranie danych
C. Statistical analysis/
Analiza statystyczna
D. Data interpretation/
Interpretacja danych/
E. Manuscript preparation/
Przygotowanie tekstu
F. Literature search/
Opracowanie
piśmiennictwa
G. Funds collection/
Pozyskanie funduszy

**THE ROLE OF WOMEN IN THE DEVELOPMENT OF THE
RURAL AREAS OF KOSOVO: EVIDENCE FROM SKENDERAJ
MUNICIPALITY**

**ROLA KOBIEŃ W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH KOSOWA NA
PRZYKŁADZIE GMINY SRBICA**

Sokol Sallahu^{1(A,B,C,D,E,F,G)}

¹ University of National and World Economy (UNWE), Bulgaria
Uniwersytet Gospodarki Narodowej i Światowej (UNWE), Bułgaria

Citation:

Sallahu, S., (2022). The role of women in the rural development of Kosovo: Evidence from Skenderaj Municipality. / Rola kobiet w rozwoju obszarów wiejskich Kosowa na przykładzie gminy Srbica. *Economic and Regional Studies*, 15(2), 206-219. <https://doi.org/10.2478/ers-2022-0014>

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: O13

Submitted:
April 2022

Accepted:
May 2022

Tables: 4
Figures: 4
References: 23

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: O13

Zgłoszony:
kwiecień 2022

Zaakceptowany:
maj 2022

Tabele: 4
Rysunki: 4
Literatura: 23

Abstract

Subject and purpose work: The study analysed the role of women in the development of the rural areas of the municipality of Skenderaj and its agriculture. Despite the fact that the women in agriculture in this municipality are highly influential and contribute to its economic development, gender equality in the area is not at the desired level.

Materials and methods: The study is based on primary and secondary sources and it aims to describe the state of the women's rural society in the municipality of Skenderaj and the women's role in decision-making at the local and national levels.

Results: The results of this study show that in the Government of the Republic of Kosovo gives priority to women farmers in its agricultural policies. The support could be seen as the offer of good employment opportunities since women are the most vulnerable part of society in Kosovo. Furthermore, the support given to the women engaged in agriculture will help the agricultural sector to improve productivity, efficiency, and efficacy through a better and faster connection of producers with the market. It will also help to promote a new way of monitoring and ensuring that agricultural products are in compliance with the set standards.

Conclusions: The study confirms that the women in the municipality of Skenderaj make substantial contributions to agriculture and rural enterprises. There is a wide diversity in women roles and any overgeneralisation undermines the importance and planning of policies.

Keywords: woman, gender equality, rural development, sustainable agriculture

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: W badaniu przeanalizowano rolę kobiet w rozwoju obszarów wiejskich gminy Srbicy i rolnictwa na jej terenie. Kobiety w rolnictwie mają duży wpływ i przyczyniają się do rozwoju gospodarczego, ale warto zauważyć, że równość płci nie jest w gminie na pożądanym poziomie.

Materiały i metody: Badanie opiera się na źródłach pierwotnych i wtórnych, a jego celem jest określenie stanu wiejskiej społeczności kobiet w gminie Srbica oraz roli kobiet w procesie podejmowania decyzji na szczeblu lokalnym i krajowym.

Wyniki: Wyniki tego badania pokazują, że rząd Republiki Kosowa traktuje rolniczki w sposób priorytetowy w swojej polityce rolnej. Wsparcie to można postrzegać jako ofertę dobrych możliwości zatrudnienia. Tym bardziej, że kobiety stanowią najmniej uprzywilejowaną część społeczeństwa Kosowa. Ponadto wsparcie udzielane kobietom pracującym w rolnictwie pomoże sektorowi rolnemu zwiększyć wydajność, efektywność i skuteczność poprzez lepsze i szybsze połączenie producentów z rynkiem oraz promowanie nowego sposobu monitorowania i zapewniania zgodności produktów rolnych z ustalonymi normami.

Wnioski: Badanie potwierdza, że kobiety wnoszą znaczący wkład w rolnictwo i przedsiębiorstwa wiejskie w gminie Srbica. Rola kobiet jest bardzo zróżnicowana, a nadmierne uogólnienia podważają znaczenie i planowanie polityki.

Słowa kluczowe: kobieta, równość płci, rozwój obszarów wiejskich, zrównoważone rolnictwo

Address for correspondence / Adres korespondencyjny: Sokol Sallahu, MA e-mail: sokolsallahu1@gmail.com, University of National and World Economy (UNWE), ul. 8-mi dekemvri, 1700 Studentski Kompleks, Sofia, Bulgaria; +38344359713.

Journal included in: ERIH PLUS; AgEcon Search; AGRO; Arianta; Baidu Scholar; BazEkon; Cabell's Whitelist; CNKI Scholar; CNPIEC - cnpLINKer; EBSCO Discovery Service; EBSCO-CEEAS; EuroPub; Google Scholar; Index Copernicus ICV 2017-2020: 100,00; J-Gate; KESLI-NDSL; MyScienceWork; Naver Academic; Naviga (Softweco); Polish Ministry of Science and Higher Education 2021: 20 points; Primo Central; QOAM; ReadCube; Semantic Scholar; Summon (ProQuest); TDNet; WanFang Data; WorldCat.
Copyright: © The Authors, 2022. **Publisher:** John Paul II University of Applied Sciences in Biala Podlaska, Poland.

Introduction

The municipality of Skenderaj is located in the centre of Drenica, with an area of 378 km. In the north it borders the municipality of Mitrovica; in the east it borders with that of Vushtrri, in the southwest with the municipalities of Drenas and Klina and in the west with the municipality of Burim. Important highways pass through the municipality of Skenderaj that connect with other centres of Kosovo. Skenderaj has a hilly-mountainous configuration with an average height of 500 to 700 m, while the highest point is the peak of Qyqavica with a height of 1,117 m. The total land area is 37441 ha, which includes 52 cadastral settlements whose inhabitants number about 0.74 ha per capita (KAS, 2015).

Agriculture has been traditionally part of the daily lives of many people living in its rural areas where more than half of the population of the Skenderaj municipality lives. The economic empowerment of women in rural areas is very important for the development of the municipality and to strengthen its role in rural development. Women play an important role in the country's rural economy while representing innovation and contributing to the production chain. Unfortunately, this contribution remains invisible due to the challenges that arise along the way, such as the high level of informal economic activity and limited access to finance inputs, to decision-making and to social, economic, and political activities generally (Beath, Christia, Enikolopov, 2013). Agricultural businesses managed by women (SMEs) play crucial roles in income sources; hence the processing industry (food-product processing) constitutes the largest share of financial turnover, at 50%, whereas 25% of participants are involved in the processing of beverages (Gjokaj, Kopeva, Krasniqi, Nagy, 2021). The ability of women entrepreneurs emerges when she creates a new enterprise, a new way of conducting business, or develops an old idea, and adds a unique product or service to the market under conditions of risk (Syla, 2015). Entrepreneurship in rural areas is the subject of the growing interest of researchers, consultants, and 'policymakers' in Kosovo. Entrepreneurs are a natural engine of economic development in many countries. In the context of ongoing globalisation and the new economic paradigm, the issue of women's entrepreneurship retains its vitality and importance, especially when the focus of discussions is women entrepreneurs in rural areas (Kopeva, Shterev, Gjokaj, Halimi, 2019).

The aim of the study

The purpose of this study is to analyse the position and role of women in rural development through the management of agricultural enterprises in the municipality of Skenderaj. The paper seeks

Wstęp

Gmina Srbica położona jest w centrum rzeki Drenicy, a jej powierzchnia wynosi 378 km. Od północy graniczy z gminą Mitrovica, od wschodu z gminą Vučitrn, od południowego zachodu z gminami Glogovac i Klina, a od zachodu z gminą Istok. Przez gminę Srbicę przebiegają ważne drogi łączące ją z innymi ośrodkami Kosowa. Gmina Srbica cechuje się pagórkowato-górskim terenem, o średniej wysokości od 500 do 700 m, a najwyższym punktem jest szczyt Čičavica o wysokości 1117 m. Całkowita powierzchnia wynosi 37 441 ha, w tym 52 jednostki katastralne, gdzie na mieszkańca przypada około 0,74 ha (KAS, 2015).

Rolnictwo tradycyjnie stanowiło część codziennego życia wielu ludzi mieszkających na obszarach wiejskich, gdzie żyje ponad połowa ludności gminy Srbicy. Wzmocnienie pozycji ekonomicznej kobiet na obszarach wiejskich jest bardzo ważne dla rozwoju gminy i umocnienia jej roli w rozwoju obszarów wiejskich. Kobiety odgrywają ważną rolę w gospodarce wiejskiej kraju, reprezentując innowacje i wnosząc wkład w łańcuch produkcyjny. Niestety, wkład ten pozostaje niewidoczny ze względu na pojawiające się po drodze wyzwania, takie jak wysoki poziom nieformalnej działalności gospodarczej i ograniczony dostęp do środków finansowych, do procesu podejmowania decyzji oraz do działalności społecznej, gospodarczej i politycznej w ogóle (Beath, Christia, Enikolopov, 2013). Przedsiębiorstwa rolne prowadzone przez kobiety (MŚP) odgrywają kluczową rolę dla źródeł dochodu; dlatego też przemysł przetwórczy (przetwórstwo produktów spożywczych) stanowi największą część obrotów finansowych, wynoszącą 50%, podczas gdy 25% uczestniczek zajmuje się przetwórstwem napojów (Gjokaj, Kopeva, Krasniqi, Nagy, 2021). Zdolności przedsiębiorczyń ujawniają się, gdy tworzą one nowy zakład pracy, nowy sposób prowadzenia działalności gospodarczej lub rozwijają stary pomysł i wprowadzają na rynek unikalny produkt lub usługę w warunkach ryzyka (Syla, 2015). Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich jest przedmiotem rosnącego zainteresowania badaczy, konsultantów i „decydentów” w Kosowie. Przedsiębiorcy są naturalną siłą napędową rozwoju gospodarczego w wielu krajach. W kontekście postępującej globalizacji i nowego paradygmatu gospodarczego kwestia przedsiębiorczości kobiet zachowuje swoją żywotność i znaczenie, zwłaszcza gdy w centrum dyskusji znajdują się przedsiębiorczynie na obszarach wiejskich (Kopeva, Shterev, Gjokaj, Halimi, 2019).

Cel badania

Celem niniejszego badania jest analiza pozycji i roli kobiet w rozwoju obszarów wiejskich poprzez zarządzanie przedsiębiorstwami rolniczymi w gminie Srbica. W artykule starano się określić poziom

to determine the gender equality extant in such endeavors, as it is vital to economic development and the improvement of the lives of residents of rural areas through the reduction of poverty and by the shifting of the population from rural to urban areas (Beath, Christia, Enikolopov, 2013). Rural development has a broader picture of rural society and its change. There are various aspects related to rural areas and their societies, which for long have undergone change wrought by many factors. The main characteristic features of society are based on economic, social, cultural, organizational, and religious, beliefs and attitudes, as well as political ideas and technological changes (Kostov, Davidova, Bailey, Gjokaj, Halimi, 2021).

According to the population census of 2011, the population of Kosovo is 1.8 million, of which 88% are Albanian, 7% Serb, and 5% other ethnic groups. The shares of the population are 50% for males and females, respectively. The population is very young, with high fertility rates. The society in Kosovo is characterised by patriarchal structures. This has strongly influenced the structure of Kosovar society, especially in rural areas (KAS, 2012). During the 1990s, the creation of Kosovo-Albanian parallel structures consolidated the emancipation of women. However, despite this, less than 3% of women were employed at the end of the 1990s. Kosovo Albanian women played an important role and were very active participants in the years of non-violent opposition. They helped to build parallel structures, such as schools and clinics. After the war, the placement of international organizations indicated the high participation of women in civil society. Today, the position of women in Kosovo differs between urban and rural areas. A serious problem in all areas is unequal power relations, and women lack access to education, employment, and decision-making positions.

Rural development is very important for the growth and development of any economy. To achieve sustainable rural development, the drivers and producers must be identified. In the municipality of Skenderaj, the population faces various challenges that affect agricultural, livestock farms and their units. These challenges are related to the finances, marketing, and technology identified in agricultural product processing plants in rural areas (Gjokaj, Leeds, Halimi, 2018). Producers' incentives regarding rural development and how they perceive the preconditions for their farms and the way of life found are the main drivers that are very important for local economic development (Gjokaj, Kopeva, Krasniqi, Nagy, 2021).

The municipality of Skenderaj is one of the smallest municipalities in the Republic of Kosovo, whose industrial sector is underdeveloped. This municipality focused on the development of sustainable agriculture and rural development

równości płci istniejący w tego typu przedsięwzięciach, ponieważ ma to kluczowe znaczenie dla rozwoju gospodarczego i poprawy życia mieszkańców obszarów wiejskich poprzez redukcję ubóstwa i przenoszenie się ludności ze wsi do miast (Beath, Christia, Enikolopov, 2013). Rozwój obszarów wiejskich to coś więcej niż obraz społeczeństwa wiejskiego i zmiany w nim zachodzące. Istnieją różne aspekty związane z obszarami wiejskimi i ich społeczeństwami, które od dawna podlegają zmianom wywołanym przez wiele czynników. Główne cechy charakterystyczne społeczeństwa opierają się na podstawach ekonomicznych, społecznych, kulturowych, organizacyjnych i religijnych, na wierzeniach i postawach, a także na ideach politycznych i zmianach technologicznych (Kostov, Davidova, Bailey, Gjokaj, Halimi, 2021).

Według spisu ludności z 2011 r. Kosowo liczy 1,8 mln mieszkańców, z czego 88% stanowią Albańczycy, 7% Serbowie, a 5% inne grupy etniczne. Udział w populacji wynosi 50% odpowiednio dla mężczyzn i kobiet. Populacja kraju jest bardzo młoda i charakteryzuje się wysokim wskaźnikiem dzietności. Społeczność Kosowa cechuje patriarchalna struktura. Wywiera to duży wpływ na strukturę społeczeństwa kosowskiego, zwłaszcza na obszarach wiejskich (KAS, 2012). W latach 90. XX wieku utworzenie kosowsko-albańskich równoległych struktur umocniło emancypację kobiet. Jednak mimo to pod koniec lat 90. XX w. mniej niż 3% kobiet miało zatrudnienie. Banki mieszkające w Kosowie odegrały ważną rolę i były bardzo aktywnymi uczestniczkami w latach pokojowej opozycji. Pomagały one w tworzeniu równoległych struktur, takich jak szkoły i kliniki. Po wojnie organizacje międzynarodowe wskazywały na duży udział kobiet w społeczeństwie obywatelskim. Obecnie pozycja kobiet w Kosowie różni się w zależności od tego, czy mieszkają one w mieście, czy na wsi. Poważnym problemem na wszystkich obszarach są nierówne relacje władzy, a kobiety nie mają dostępu do edukacji, zatrudnienia i stanowisk decyzyjnych.

Rozwój obszarów wiejskich jest bardzo ważny dla wzrostu i rozwoju każdej gospodarki. Aby osiągnąć zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, należy zidentyfikować czynniki stymulujące rozwój i producentów. W gminie Srbica ludność stoi w obliczu różnych wyzwań, które mają wpływ na gospodarstwa rolne i hodowlane oraz ich jednostki. Wyzwania te są związane z finansami, marketingiem i technologią stosowaną w zakładach przetwórstwa produktów rolnych na obszarach wiejskich (Gjokaj, Leeds, Halimi, 2018). Zachęty skierowane do producentów dotyczące rozwoju obszarów wiejskich oraz to, jak postrzegają oni warunki wstępne w odniesieniu do swoich gospodarstw i zastany styl życia, to główne czynniki, które są bardzo ważne w kontekście lokalnego rozwoju gospodarczego (Gjokaj, Kopeva, Krasniqi, Nagy, 2021).

Gmina Srbica jest jedną z najmniejszych gmin w Republice Kosowa, której sektor przemysłowy jest

through measures in direct support to farmers in all sectors of agriculture. One of the top priorities of the municipality is to provide financial support to women entrepreneurs to help them become successful managers of various agricultural enterprises as well as to facilitate living in rural areas through investments in infrastructure, health, social care, and education (MAFRD, 2013).

The sectors of small and medium-sized enterprises and of agriculture are the most important sectors for the economy of Kosovo in terms of employment and economic growth opportunities, and they represent a good potential to ensure the progress of Kosovo towards EU integration (Gjokaj, et al., 2018). Moreover, the sector of small and medium-sized enterprises has played an important role in increasing both income levels and employment, following the end of hostilities (Timár, Velkey, 2016). Therefore, the further development of this sector has an important role to play in job creation and in poverty alleviation in the country (Gjokaj, Leeds, Halimi, 2018). The agricultural sector plays an important role in the further economic development of Kosovo and women are foreseen as the backbone of the local economy, especially in the municipality of Skenderaj.

Place and Role of Agriculture for Sustainability of Rural Development in the Municipality of Skenderaj

The agricultural economy is an important segment of economic activity and this sector manages to absorb a significant number of the labour force, in general, and especially the labour force in rural areas. According to the World Bank estimates, agriculture accounts for about 20% of total employment. This percentage is very high, especially for men. It is estimated that 41% of the total number of employed men are employed in agriculture (World Bank, 2021).

The agriculture sector in Kosovo was one of the sectors most heavily damaged during the war, such as farm machinery, livestock, auxiliary agricultural facilities etc. In addition, this situation led to the loss of the market, great damage to rural infrastructure, the almost complete destruction of the food processing industry and a sharp decline in crop yields. For a long time, the lack of investment in agriculture has contributed significantly to this situation. As a result, Kosovo has become an importer of agricultural products. The development of the agriculture sector is one of the Kosovo Government's priorities in the medium and long term, along with the objective of building the economy at both the national and local levels, increasing productivity, reducing imports of agricultural products, and increasing the employment rate (Gjokaj, Halimi, Xhabali, Imami, Gjonbalaj, 2017).

słabo rozwinięty. Gmina ta koncentruje się na rozwoju zrównoważonego rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich poprzez bezpośrednie wsparcie skierowane do rolników we wszystkich sektorach rolnictwa. Jednym z głównych priorytetów gminy jest zapewnienie wsparcia finansowego przedsiębiorczyń, aby pomóc im w skutecznym zarządzaniu różnymi przedsiębiorstwami rolnymi, a także ułatwienie im życia na obszarach wiejskich poprzez inwestycje w infrastrukturę, zdrowie, opiekę społeczną i edukację (MAFRD, 2013).

Sektory małych i średnich przedsiębiorstw oraz rolnictwa są najważniejszymi sektorami dla gospodarki Kosowa pod względem możliwości zatrudnienia i wzrostu gospodarczego, a także stanowią potencjał w celu zapewnienia postępów na drodze integracji Kosowa z UE (Gjokaj, et al., 2018). Ponadto sektor małych i średnich przedsiębiorstw odegrał ważną rolę w zwiększaniu zarówno poziomu dochodów, jak i zatrudnienia po zakończeniu działań wojennych (Timár, Velkey, 2016). Dlatego też dalszy rozwój tego sektora ma do odegrania ważną rolę w tworzeniu miejsc pracy i ograniczaniu poziomu ubóstwa w kraju (Gjokaj, et al., 2018). Sektor rolniczy odgrywa ważną rolę w dalszym rozwoju gospodarczym Kosowa, a kobiety mają stanowić trzon lokalnej gospodarki, zwłaszcza w gminie Srbica.

Miejsce i rola rolnictwa dla zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w gminie Srbica

Gospodarka rolna to ważny segment działalności gospodarczej. Ten sektor jest w stanie wchłonąć znaczną część siły roboczej w ogóle, a zwłaszcza siły roboczej na obszarach wiejskich. Według szacunków Banku Światowego, rolnictwo stanowi około 20% całkowitego zatrudnienia. Odsetek ten jest bardzo wysoki, zwłaszcza w przypadku mężczyzn. Szacuje się, że 41% całkowitej liczby pracujących mężczyzn jest zatrudnionych w rolnictwie (World Bank, 2021).

Sektor rolniczy w Kosowie był jednym z sektorów, które najbardziej ucierpiały podczas wojny; zniszczenia dotknęły np. maszyn rolniczych, żywego inwentarza, pomocniczych urządzeń rolniczych itp. Ponadto sytuacja ta doprowadziła do utraty rynku, ogromnych zniszczeń infrastruktury wiejskiej, niemal całkowitego zniszczenia przemysłu przetwórstwa spożywczego oraz gwałtownego spadku poziomu plonów. Przez długi czas brak inwestycji w rolnictwo w znacznym stopniu przyczyniał się do tej sytuacji. W rezultacie Kosowo stało się importerem produktów rolnych. Rozwój sektora rolnego jest jednym z priorytetów rządu Kosowa w perspektywie średnio- i długoterminowej. Jego celem jest budowa gospodarki zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym, zwiększenie wydajności, ograniczenie importu produktów rolnych oraz zwiększenie stopy zatrudnienia (Gjokaj, Halimi, Xhabali, Imami, Gjonbalaj, 2017).

The Government of Kosovo, through the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD) has created opportunities to support the agriculture and livestock sector with grants and subsidies where every year there were calls to support farmers with grants and subsidies in all sectors of agriculture. Thanks to these supports, it is clear that rural areas have begun to develop and farmers are producing agricultural products for domestic needs as well as for export (MAFRD, 2019).

Municipal institutions are also supporting women in agribusiness with small and medium grants, as agriculture is considered one of the most important pillars of the country's economic development (Municipality of Skenderaj, 2013). The farms are small and quite scattered, the average size of the farm is 3.2 ha, agricultural land 2.01 ha, arable land 1.30 ha, and 0.7 ha meadows and pastures, while the average number of plots is 6-8 per farm. Plots are small and very fragmented, and the distance from farm to plots can be as great as 12 km (KAS, 2015).

Socio-Economic Development Rate

Agricultural policy has emerged as one of the main elements of the development policies of the Republic of Kosovo, given the importance and participation of agriculture in the gross domestic product according to economic activities at current prices. In 2019, agriculture's share was 8.1% (Halimi, 2020).

Kosovo has prepared medium and long-term strategic documents, such as ARDP 2014-2020, Medium Term Expenditure Framework, Kosovo Program for Agriculture and Rural Development; and the Economic Reform Program (ERP), setting objectives and priorities for agriculture and rural development, aiming at the gradual approximation of agricultural policies with the European Union (EU) and its Common Agricultural Policy (CAP). Kosovo is currently a potential candidate for EU membership and is eligible for EU funding to harmonise domestic policies with the EU acquis. In order to support farmers, but at the same time to increase the absorption capacity, the Agency for Agricultural Development (Paying Agency) in Kosovo has implemented a direct payments system (Kostov, Davidova, Bailey, Gjokaj, Halimi, 2021).

The budget allocated for the support of the agricultural sector in 2021 has increased to 51,085,003 euros compared to the previous year. The amount of payments for the first pillar measures of the ARDP direct payments was 21,626,003 euros, while 29,459,000 euros were allocated for the implementation of the rural development program, or the second pillar measures of the investment co-funding grants.

Rząd Kosowa, za pośrednictwem Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (MAFRD), stworzył możliwości wspierania sektora rolniczego i hodowlanego za pomocą dotacji i subsydiów, w ramach których co roku ogłaszano konkursy na wsparcie rolników za pomocą dotacji i subsydiów we wszystkich sektorach rolnictwa. Dzięki temu wsparciu widać wyraźnie, że obszary wiejskie zaczęły się rozwijać, a rolnicy produkują produkty rolne na potrzeby własne oraz na eksport (MAFRD, 2019).

Ponieważ rolnictwo jest uważane za jeden z najważniejszych filarów rozwoju gospodarczego kraju, instytucje gminne wspierają także kobiety w agrobiznesie, przyznając im małe i średnie dotacje (Municipality of Skenderaj, 2013). Gospodarstwa są małe i dość rozproszone, średnia wielkość gospodarstwa wynosi 3,2 ha, powierzchnia użytków rolnych 2,01 ha, gruntów ornych 1,30 ha, a łąk i pastwisk 0,7 ha, natomiast średnia liczba działek wynosi 6-8 na gospodarstwo. Działki są małe i porozdzielane, a odległość między gospodarstwami a działkami może wynosić nawet 12 km (KAS, 2015).

Stopa rozwoju społeczno-gospodarczego

Polityka rolna stała się jednym z głównych elementów polityki rozwoju Republiki Kosowa, zważywszy na znaczenie i udział rolnictwa w produkcji krajowym brutto według działalności gospodarczej w cenach bieżących. W 2019 r. udział rolnictwa wyniósł 8,1% (Halimi, 2020).

Kosovo przygotowało średnio- i długoterminowe dokumenty strategiczne, takie jak plan ARDP 2014-2020, Średnioterminowe Ramy Wydatków, Kosowski Program na rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Program Reform Gospodarczych (ERP), określający cele i priorytety w zakresie rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, mający na celu stopniowe zbliżenie polityki rolnej do polityki Unii Europejskiej (UE) i jej Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Kosovo jest obecnie potencjalnym kandydatem do członkostwa w UE i kwalifikuje się do otrzymania funduszy unijnych na harmonizację polityki krajowej z dorobkiem prawnym UE. W celu wsparcia rolników, a jednocześnie zwiększenia ich zdolności absorpcyjnych, Agencja Rozwoju Rolnictwa (Agencja Płatnicza) w Kosowie wdrożyła system płatności bezpośrednich (Kostov, Davidova, Bailey, Gjokaj, Halimi, 2021).

Budżet przeznaczony na wsparcie sektora rolnego w 2021 r. wzrósł w porównaniu z rokiem poprzednim do 51 085 003 euro. Kwota płatności na działania I filaru płatności bezpośrednich planu ARDP wyniosła 21 626 003 euro, natomiast na realizację Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, czy działania II filaru dotacji w ramach współfinansowania inwestycji przeznaczono 29 459 000 euro.

Pomimo kontynuacji wsparcia, w obszarze rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich nie dokonano znaczących, pożądaných zmian. Wsparcie to jest nadal

Despite continued support, no significant desirable changes have been made in the area of agriculture and rural development. These supports continue to be provided through various measures to modernise farms and food processing facilities. The level of funding remains low in terms of investment in farms, main food processing, job creation in rural areas, construction and empowerment of local communities, land consolidation, and access to irrigation systems (Mustafa Kennedy Hussein, 2021). Despite the investments made in various fields, based on the Kosovo Agency of Statistics and in particular on the labour market statistics in Kosovo for 2021 show a high unemployment rate, which compared to the previous year turns out to have decreased slightly. The average unemployment rate in 2021 was 25.8% which compared to the previous three months of 2020, represents a slight decline in unemployment. Unemployment is more pronounced among women with 29.7% unemployed compared to men with 24.2% unemployed (KAS, 2021).

Although it has a very high share of GDP, Kosovo's agriculture is characterised by structural problems such as land fragmentation, which results in low labour efficiency and high production costs. Because of structural changes in agriculture, there is a slower pace of development transition from traditional family farms to commercial farms (MAFRD, 2019).

The approach to the implementation of agricultural policies reflects the rural structure and climatic conditions of a country focused on natural and human resources, as well as developments in regional and European markets. On the other hand, protecting domestic production from equal competition from imported products is also an important objective in quality and quantity supply and the agro-processing industry. After the signing of the Stabilisation and Association Agreement between the Republic of Kosovo and the European Union, one very important goal to pursue is the standardisation of agricultural products and the certification of their quality (Ahmadi Kaliji, Imami, Canavari, Gjonbalaj, Gjokaj, 2022).

One of the main goals of Kosovo's agricultural policies is to increase the quality and quantity of agricultural products. It is necessary for the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development to continue to support further investments in the establishment of product collection points, which will not only enable collection but also to control the classification, packaging, and labelling of products as well as ensure the market availability of local products for long periods (Gjokaj, Halimi, Xhabali, Imami, Gjonbalaj, 2017). The establishment of such collection points would ensure better product linkages with the domestic market and the agro-processing industry, but more importantly would boost exports (MAFRD, 2019).

udzielane w ramach różnych działań mających na celu modernizację gospodarstw rolnych i zakładów przetwórstwa żywności. Poziom finansowania pozostaje niski, jeśli chodzi o inwestycje w gospodarstwa rolne, główne przetwórstwo żywności, tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich, budowę i upodmiotowanie społeczności lokalnych, scalanie gruntów oraz dostęp do systemów nawadniających (Mustafa Kennedy Hussein, 2021). Pomimo inwestycji poczynionych w różnych dziedzinach, dane Agencji Statystycznej Kosowa, a w szczególności statystyki dotyczące rynku pracy w Kosowie na rok 2021, wskazują na wysoką stopę bezrobocia, która w porównaniu z rokiem poprzednim nieznacznie się zmniejszyła. Średnia stopa bezrobocia w 2021 roku wyniosła 25,8%, co w porównaniu z poprzednimi trzema miesiącami 2020 roku oznacza niewielki spadek bezrobocia. Bezrobocie jest bardziej wyraźne wśród kobiet: 29,7% bezrobotnych kobiet w porównaniu z mężczyznami: 24,2% (KAS, 2021).

Rolnictwo Kosowa, mimo wysokiego udziału w PKB, musi zmagać się z problemami strukturalnymi, takimi jak rozdrobnienie gruntów, co skutkuje niską wydajnością pracy i wysokimi kosztami produkcji. Ze względu na zmiany strukturalne w rolnictwie proces przechodzenia od tradycyjnych gospodarstw rodzinnych do gospodarstw komercyjnych przebiega wolniej (MAFRD, 2019).

Podejście do realizacji polityki rolnej odzwierciedla strukturę obszarów wiejskich i warunki klimatyczne danego kraju, koncentrując się na zasobach naturalnych i ludzkich, a także na zmianach na rynkach regionalnych i europejskich. Z drugiej strony, ochrona produkcji krajowej przed równą konkurencją ze strony produktów importowanych jest również ważnym celem w zakresie zaopatrzenia jakościowego i ilościowego oraz przemysłu przetwórstwa rolnego. Po podpisaniu Układu o stabilizacji i stowarzyszeniu między Republiką Kosowa a Unią Europejską jednym z bardzo ważnych celów, do których należy dążyć, jest standaryzacja produktów rolnych i certyfikacja ich jakości (Ahmadi Kaliji, Imami, Canavari, Gjonbalaj, Gjokaj, 2022).

Jednym z głównych celów kosowskiej polityki rolnej jest podniesienie jakości i ilości produktów rolnych. Konieczne jest, aby Ministerstwo Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich nadal wspierało dalsze inwestycje w tworzenie punktów skupu produktów, które nie tylko umożliwią zbiórkę, ale także kontrolę klasyfikacji, pakowania i etykietowania produktów oraz zapewnią dostępność na rynku lokalnych produktów przez długi czas (Gjokaj, Halimi, Xhabali, Imami, Gjonbalaj, 2017). Utworzenie takich punktów skupu zapewniłoby lepsze powiązanie produktów z rynkiem krajowym i przemysłem przetwórstwa rolnego, ale przede wszystkim zwiększyłoby eksport (MAFRD, 2019).

Materials and Methods

The methodology used in this paper is based on desk research and field observation. For desk research the author used the scientific publications published in credible journals, reports, and other statistical analyses published by the Kosovo Agency of Statistics, the Department of Economic and Agricultural Statistics of the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development of Kosovo, and the local economic development strategy of the municipality of Skenderaj.

The primary sources of the data used for this paper consist of workshops, seminars, and meetings organised with the women entrepreneurs and women's associations in the municipality of Skenderaj. The main aim of these events was to conduct the necessary data and information related to the state of women in the rural area of the municipality. Another aim was to investigate the municipality support to women and to gender equality. Nevertheless, the purpose of this paper is to compare and analyse the data of the municipality of Skenderaj with data at the national level. For the purpose of this study, two different economic analysis methods were used, a) deductive methods and b) inductive methods. The deductive method of economic analysis consists of conclusions that derive from the general findings in the study. First of all, to be as accurate as possible in using this method, there is a need to have clear and precise ideas about the problem that the paper addresses. Through this method, the author tries to derive accurate assumptions. Using this method together with other statistical methods will help to validate the assumptions. It is worth noting that this method is simple because it is analytical. However, we must be very careful in correctly identifying the problem and in making the assumptions.

The inductive method of economic analysis is also called the empirical method which was in principle adopted by the "Historical School of Economics." And it is the opposite of the deductive method, i.e., it elaborates the facts from the special interest to the general one. This method is based on experiments, observations, and statistical methods. Therefore, this method will be used to analyse the data collected from interviews with women's entrepreneurs and based on the results we will conclude certain variables. This method is more accurate than the deductive method as economic phenomena will be analysed based on the collected data, so conclusions and recommendations will be drawn on this basis. These two methods complement each other and will help extract the most accurate and useful results.

Materiały i metody

Metodologia zastosowana w niniejszym opracowaniu opiera się na analizie źródeł wtórnych (desk research) i obserwacji terenowej. Do analizy źródeł wtórnych wykorzystano publikacje naukowe wydane w wiarygodnych czasopismach, raporty i inne analizy statystyczne opublikowane przez Agencję Statystyczną Kosowa, Departament Statystyki Gospodarczej i Rolnej Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Kosowa oraz lokalną strategię rozwoju gospodarczego gminy Srbica.

Podstawowym źródłem danych wykorzystanych w niniejszym opracowaniu są warsztaty, seminaria i spotkania zorganizowane z przedsiębiorczyniami i stowarzyszeniami kobiecymi w gminie Srbica. Głównym celem tych spotkań było zebranie niezbędnych danych i informacji dotyczących sytuacji kobiet na obszarach wiejskich gminy. Kolejnym celem było zbadanie wsparcia gminy skierowanego do kobiet i równości płci. Niemniej jednak celem niniejszego opracowania jest porównanie i analiza danych z gminy Srbica z danymi na poziomie krajowym. Do celów niniejszego opracowania zastosowano dwie różne metody analizy ekonomicznej: a) metodę dedukcyjną i b) metodę indukcyjną. Metoda dedukcyjna analizy ekonomicznej polega na formułowaniu wniosków wynikających z ogólnych ustaleń badania. Przede wszystkim, aby być jak najdokładniejszym w stosowaniu tej metody, należy mieć jasne i precyzyjne wyobrażenie problemu, którego dotyczy praca. Za pomocą tej metody starano się określić dokładne założenia. Wykorzystanie tej metody w połączeniu z innymi metodami statystycznymi pomoże zweryfikować założenia. Warto zauważyć, że metoda ta jest prosta, ponieważ jest to metoda analityczna. Należy jednak zachować ostrożność w prawidłowym identyfikowaniu problemu i przyjmowaniu założeń.

Metoda indukcyjna analizy ekonomicznej nazywana jest również metodą empiryczną, która zasadniczo została przyjęta przez „Niemiecką szkołę historyczną”. Jest ona przeciwieństwem metody dedukcyjnej, tzn. opracowuje fakty od szczegółu do ogółu. Metoda ta opiera się na eksperymentach, obserwacjach i metodach statystycznych. Dlatego też metoda ta zostanie wykorzystana do analizy danych zebranych z wywiadów z przedsiębiorczyniami i na podstawie wyników będziemy wyciągać wnioski o pewnych zmiennych. Metoda ta jest bardziej dokładna niż metoda dedukcyjna, ponieważ zjawiska ekonomiczne będą analizowane na podstawie zebranych danych, a więc to na tej podstawie będą wyciągane wnioski i rekomendacje. Te dwie metody wzajemnie się uzupełniają i pomogą uzyskać najbardziej dokładne i użyteczne wyniki.

Results

According to data from the last census conducted by the Statistical Agency of Kosovo in 2014, and published in November 2015, it shows that 44,246 inhabitants, or 75% of the total population of the municipality of Skenderaj live in rural areas, while the rest or 25%, of the population, lives in urban areas/ in the city of Skenderaj (KAS, 2015). Referring to the same publication, there are 6,205 agricultural holdings in the municipality of Skenderaj, while the workforce is estimate to be 15,548 workers (KAS, 2015). Comparison with the data prepared for Kosovo's Economic Reform, the women entrepreneurs play crucial roles in producing family income (Gjokaj, Kopeva, Krasniqi, Nyg, 2021).

Wyniki

Według danych z ostatniego spisu powszechnego przeprowadzonego przez Agencję Statystyczną Kosowa w 2014 r. i opublikowanego w listopadzie 2015 r. wynika, że 44 246 mieszkańców, czyli 75% ogółu ludności gminy Srbica mieszka na obszarach wiejskich, natomiast pozostała część, czyli 25% ludności, mieszka na obszarach miejskich / w mieście Srbica (KAS, 2015). Według tej samej publikacji, w gminie Srbica znajduje się 6205 gospodarstw rolnych, a siła robocza szacowana jest na 15 548 pracowników (KAS, 2015). W porównaniu z danymi przygotowanymi na potrzeby reformy gospodarczej Kosowa, przedsiębiorczynie odgrywają kluczową rolę w wytwarzaniu dochodu rodzinnego (Gjokaj, Kopeva, Krasniqi, Nyg, 2021).

Table 1. Total area of the Republic of Kosovo (2001)
Tabela 1. Całkowity obszar Republiki Kosowa (2001)

Land Designation / Rodzaj gruntu	Area in Hectares (ha) / Obszar w hektarach (ha)	Percent (%) / Procent (%)
Agricultural Land / Grunty orne	585,000	56
Forestry Land / Grunty leśne	455,000	44
Total / Razem	1,040,000	100%

Source: Kosovo Agency of Statistics (KAS, 2015).
Źródło: Agencja Statystyczna Kosowa (KAS, 2015).

Table 1 presents the total area of the Republic of Kosovo which 585,000 hectares of arable land and 455,000 hectares of forest land. This data is interesting to see and compare with the area of Skenderaj, which is presented in the table below (Table 2).

W Tabeli 1 przedstawiono całkowitą powierzchnię Republiki Kosowa, na którą składa się 585 tys. ha gruntów ornych i 455 tys. ha gruntów leśnych. Dane te warto porównać z obszarem Srbicy, który został przedstawiony w poniższej tabeli (Tabela 2).

Table 2. Total area of the municipality of Skenderaj 2013-2017
Tabela 2. Całkowity obszar gminy Srbica 2013-2017

Land Designation / Rodzaj gruntu	Area in Hectares (ha) / Obszar w hektarach (ha)	Percent (%) / Procent (%)
Non Agricultural Land / Grunty inne niż orne	1,606	4.3%
Forestry / Grunty leśne	14,685	39.2%
Agricultural Land / Grunty orne	17,916	47.9%
Meadows Pastures / Łąki i pastwiska	3,234	8.6%
Total / Razem	37,441	100%

Source: Local Economic Development Strategy (2013-2017).
Źródło: Lokalna Strategia Rozwoju Gospodarczego (2013-2017).

As shown in Table 2, agriculture is the main source of income for the rural population of the municipality of Skenderaj; workers who engage in agricultural activities generally possess a secondary education, but of various qualifications. As stated, the main crops that historically have been cultivated are wheat, corn, oats, barley, alfalfa, potatoes, fruits, vegetables, etc. However, starting from 2018 and with the support of the Municipality of Skenderaj and the MAFRD through the rural development program of 2014-2020, rural development in this municipality

Jak wynika z Tabeli 2, rolnictwo jest głównym źródłem dochodów ludności wiejskiej w gminie Srbica; pracownicy, którzy zajmują się działalnością rolniczą, mają zazwyczaj wykształcenie średnie, ale o różnych kwalifikacjach. Jak stwierdzono, główne uprawy, które historycznie były uprawiane, to pszenica, kukurydza, owies, jęczmień, lucerna, ziemniaki, owoce, warzywa itp. Jednak począwszy od 2018 roku, przy wsparciu gminy Srbica i Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach programu rozwoju obszarów wiejskich na lata

has taken a new direction, focusing on the use of new technologies and other types of equipment, in order to produce higher quality products which can be productive, and there are more competitive on the domestic and foreign market. Based on the statistical data published by the Kosovo Agency of Statistics (KAS), the Republic of Kosovo has a total area of 1,040,000 ha, while the municipality of Skenderaj occupies about 37,441 ha., or only 4% of the land. This comparison is presented in Figure 1.

2014-2020, rozwój obszarów wiejskich w tej gminie obrał nowy kierunek, koncentrując się na wykorzystaniu nowych technologii i innego rodzaju sprzętu w celu wytwarzania produktów wyższej jakości, które mogą być wydajne i bardziej konkurencyjne na rynku krajowym i zagranicznym. Na podstawie danych statystycznych opublikowanych przez Agencję Statystyczną Kosowa (KAS), całkowita powierzchnia Republiki Kosowa wynosi 1 040 000 ha, podczas gdy gmina Srbica zajmuje około 37 441 ha, czyli zaledwie 4% powierzchni. Porównanie to zostało przedstawione na Rysunku 1.

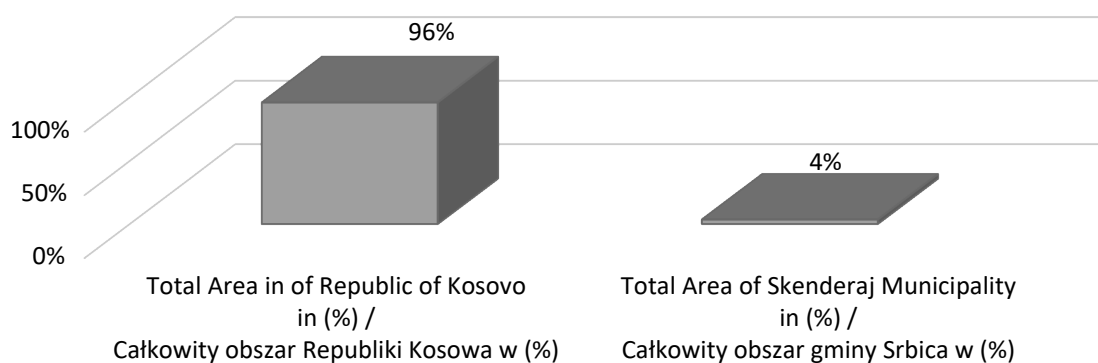

Figure 1. Total land area in the Republic of Kosovo and the municipality of Skenderaj 2015

Rysunek 1. Całkowita powierzchnia Republiki Kosowa i gminy Srbica 2015

Source: Kosovo Agency of Statistics (2015).

Źródło: Agencja Statystyczna Kosowa (2015).

Additional important data is presented in the table below (Table 3), which presents the structure, areas, and ownership of the total agriculture land in the municipality of Skenderaj.

Dodatkowe ważne dane przedstawiono w poniższej tabeli (Tabela 3), w której zaprezentowano strukturę, powierzchnię i własność wszystkich gruntów rolnych w gminie Srbica.

Table 3. Land ownership in the municipality of Skenderaj

Tabela 3. Własność gruntów w gminie Srbica

Nr. / Lp.	Property / Własność	Surface (ha) / Powierzchnia (ha)	Percentage (%) / Procent (%)
1	Privately owned land / Grunty prywatne	28,747	77
2	Communally-owned land / Grunty będące własnością gminy	8,694	23
3	Total / Razem	37,441	100

Source: Municipality of Skenderaj (Local Economic Development Strategy 2013-2017).

Źródło: Gmina Srbica (Lokalna Strategia Rozwoju Gospodarczego 2013-2017).

According to the Kosovo Agency of Statistics KAS, in the municipality of Skenderaj there are 6,239 agricultural holdings while the labour force estimated is 15,548 workers. Based on the data from the field and the registration of households in the system of identification of agricultural holdings e-RF and Farm Identification Number (NIF) in the municipality of Skenderaj from the total number of 6,239 agricultural holdings, there are about 4,203 agricultural holdings in the electronic database of farmers in the municipality of Skenderaj. This means that 4,203 agricultural holdings registered are receiving direct

Według danych Agencji Statystycznej Kosowa (KAS), w gminie Srbica istnieje 6239 gospodarstw rolnych, a szacowana siła robocza wynosi 15 548 pracowników. W oparciu o dane terenowe oraz rejestrację gospodarstw domowych w systemie identyfikacji gospodarstw rolnych e-RF i Numer Identyfikacji Gospodarstwa (NIF) w gminie Srbica, z ogólnej liczby 6239 gospodarstw rolnych, w elektronicznej bazie danych rolników w gminie Srbica znajduje się około 4203 gospodarstw rolnych. Oznacza to, że 4203 zarejestrowane gospodarstwa rolne otrzymują bezpośrednie wsparcie z funduszy krajowych poprzez

support from the national funds through direct payments and rural development projects that the municipality and the ministry of agriculture, forestry and rural development of Kosovo are providing.

płatności bezpośrednio i projekty rozwoju obszarów wiejskich realizowane przez gminę oraz Ministerstwo Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Kosowa.

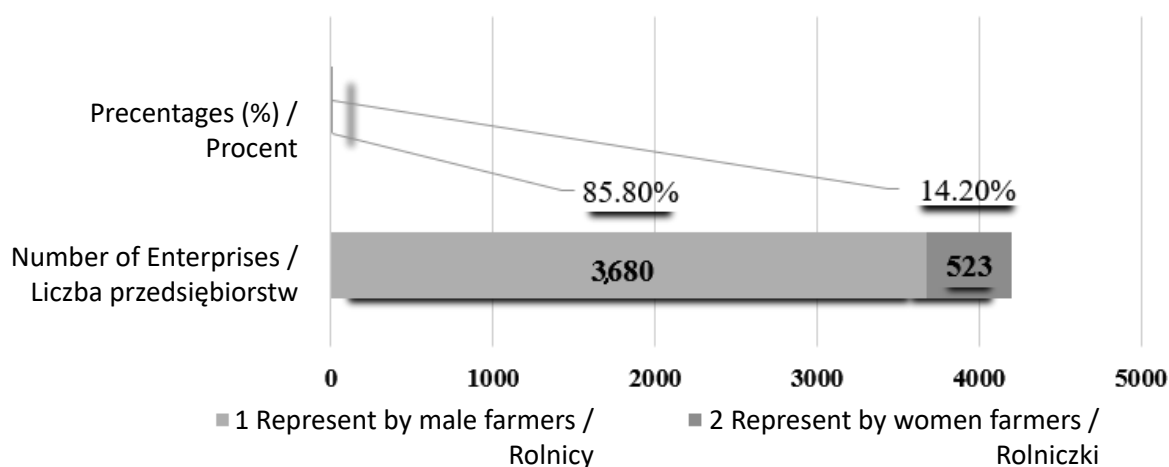

Figure 2. The represents of agricultural holdings in the municipality of Skenderaj

Rysunek 2. Reprezentacja gospodarstw rolnych w gminie Srbica

Source: Database of the Skenderaj Municipality (2021).

Źródło: Baza danych gminy Srbica (2021).

The data presented in Figure 2 shows that of the total of agricultural households the male farmers represent 3,680, or 85.8% of the owners, while the women farmers own only 523 agricultural holdings, or 14.2%. These indicators show that the number of agricultural holdings represented by women in agriculture is much smaller compare to the number of agricultural holdings owned by men. Nevertheless, these indicators give hope that the number of agricultural holdings represented by women farmers increases from year to year due to the incentives that the municipality and the ministry is giving through affirmative action in the 'National Rural Development Program 2014-2020', which aims to give strong support to the agricultural and livestock sector represented by women farmers. Therefore, if you are female farmer you will get more points compared to the male farmers. Agriculture is the main source of income for the population living in rural areas of the Skenderaj municipality. Recently, rural development has taken a new direction, advancing in the use of new technologies, and improving the conditions for the workforce by producing quality products for the needs of the internal market and for export (MAFRD, 2013).

Dane przedstawione na Rysunku 2 pokazują, że spośród wszystkich gospodarstw rolnych mężczyźni stanowią 3680, czyli 85,8% właścicieli, podczas gdy kobiety są właścicielkami tylko 523 gospodarstw rolnych, czyli 14,2%. Wskaźniki te pokazują, że liczba gospodarstw rolnych reprezentowanych przez kobiety w rolnictwie jest znacznie mniejsza w porównaniu z liczbą gospodarstw rolnych posiadanych przez mężczyzn. Niemniej jednak wskaźniki te dają nadzieję, że liczba gospodarstw rolnych reprezentowanych przez rolniczki będzie rosła z roku na rok dzięki zachętom, jakie gmina i ministerstwo oferują poprzez działania afirmatywne w ramach „Krajowego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020”, którego celem jest silne wsparcie sektora rolniczego i hodowlanego reprezentowanego przez rolniczki. W związku z tym, będąc rolniczką można otrzymać więcej punktów niż otrzymałby rolnik. Rolnictwo jest głównym źródłem dochodów ludności zamieszkującej obszary wiejskie gminy Srbica. W ostatnim czasie rozwój obszarów wiejskich przyjął nowy kierunek, dzięki zastosowaniu nowych technologii i poprawie warunków siły roboczej poprzez produkcję wysokiej jakości produktów na potrzeby rynku wewnętrznego i eksportu (MAFRD, 2013).

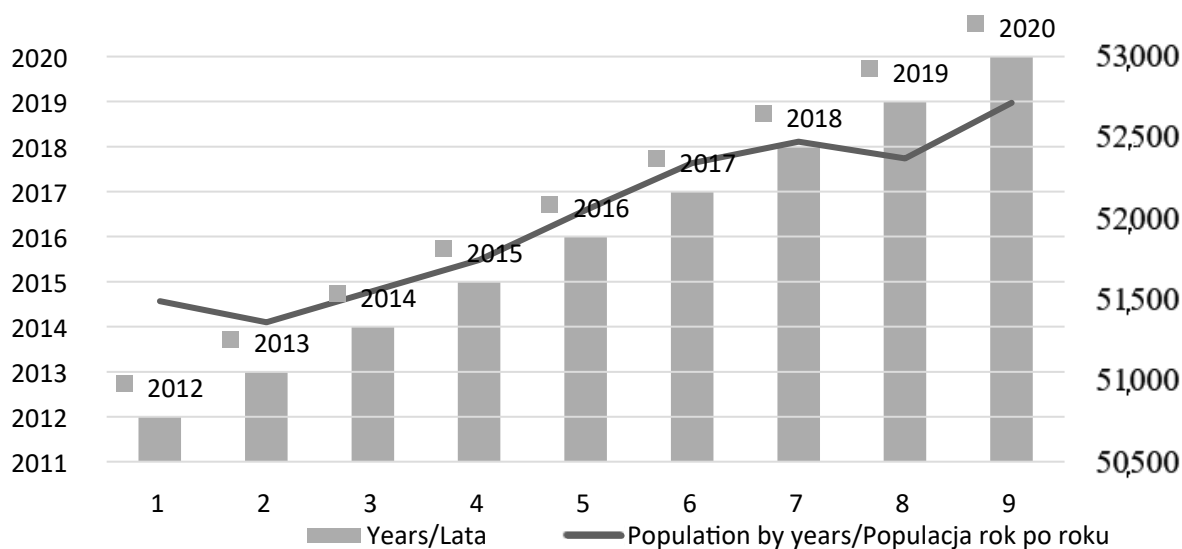

Figure 3. Population indicators in the municipality of Skenderaj 2012-2020

Rysunek 3. Wskaźniki populacji w gminie Srbica 2012-2020

Source: Estimated population of Kosovo (2012-2020).

Źródło: Szacowana populacja Kosowa (2012-2020).

The data shown in the figure above (Figure 3), it results that the population in the municipality of Skenderaj is growing slowly every year, where, in 2012 the population in the municipality of Skenderaj was 51,491 inhabitants while in 2020; the number was slightly increased to 52,714 (KAS, 2021).

Z danych przedstawionych na Rysunku 3 wynika, że liczba ludności w gminie Srbica z roku na rok powoli rośnie, gdzie w 2012 roku liczba ludności w gminie wynosiła 51 491 mieszkańców, natomiast w 2020 roku liczba ta nieznacznie wzrosła do 52 714 (KAS, 2021).

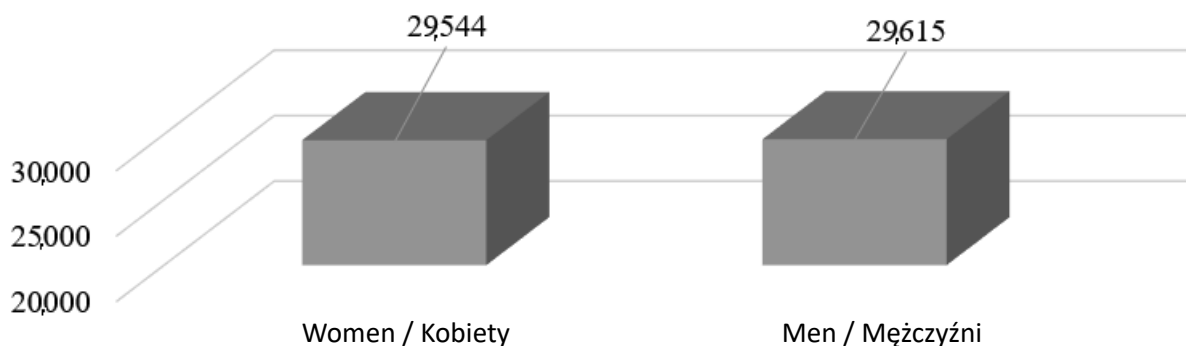

Figure 4. Population by gender in the municipality of Skenderaj 2011

Rysunek 4. Wskaźniki populacji w podziale na płeć w gminie Srbica 2011

Source: Population Census, (KAS 2011).

Źródło: Spis ludności (KAS 2011).

The data shown in the figure above (Figure 4), is presented the structure of population by gender in the municipality of Skenderaj, where we can see a slight dominance of males compared to females. Women in agriculture play an important role in the modern economy (Ntakyo, Van Den Berg, 2022). Over the past three decades, women business owners have been active at all levels locally, regionally and globally. As have the women in the municipality of Skenderaj, where women entrepreneurs are playing a pivotal role in the economic development of the municipality (Kopeva, Shterev, Gjokaj, Halimi, 2019).

Dane przedstawione na powyższym rysunku (Rysunek 4) przedstawiają strukturę ludności według płci w gminie Srbica, gdzie można dostrzec nieznaczną przewagę mężczyzn w porównaniu z liczbą kobiet. Kobiety w rolnictwie odgrywają ważną rolę we współczesnej gospodarce (Ntakyo, Van Den Berg, 2022). W ciągu ostatnich trzech dekad kobiety prowadzące działalność gospodarczą były aktywne na wszystkich szczeblach lokalnych, regionalnych i globalnych. Podobnie wygląda sytuacja kobiet w gminie Srbica, gdzie przedsiębiorczynie odgrywają kluczową rolę w rozwoju gospodarczym gminy (Kopeva, Shterev, Gjokaj, Halimi, 2019).

Table 4. Education of the population by gender in numbers in Municipality of Skenderaj 2011**Tabela 4.** Wykształcenie ludności według płci w liczbach w gminie Srbica 2011

Education of the population by gender / Wykształcenie ludności według płci	Who know to read and write / Potrafi czytać i pisać	Illiterate / Analfabetyzm	Have not completed education / Nie ukończył(-a) edukacji	Primary school / Wykształcenie podstawowe	Secondary education / Wykształcenie średnie	Higher education / Wykształcenie wyższe	Graduated / Absolwent	Master PhD / Tytuł magistra, doktora	In total / Razem
Man / Mężczyzna	1,120	307	1,427	3,088	6,245	8,314	1,601	118	22,220
Woman / Kobieta	1,387	1,584	2,971	4,834	8,711	3,488	596	15	23,586
Total / Razem	2,507	1,891	4,398	7,922	14,956	11,802	2,197	133	45,806

Source: Kosovo Agency of Statistics (2011).

Źródło: Agencja Statystyczna Kosowa (2011).

The data shown in Table 4 presents the level of education by gender in the municipality of Skenderaj. The table itself represent the discrepancies of education between males and females. At the level of education for literacy, women participate with 55%. At the level of illiteracy, women participate 84%. At the level of not completed education women participate with 68%. At the level of primary school education, women participate with 61%. In the level of high school education women participate with 58%. At the level of higher education, women participate with 30%. In the level of education of graduate studies women participate with 27%. While at the level of the completion of a master's degree or a doctorate, women participate with 11%. In general, it is clear that for both women and men, the level of education is extremely low for the population living in rural areas (Roy, Zulfiqar, Tsusaka, Datta, 2022).

Conclusions

The unemployment rate in the municipality of Skenderaj is higher for women than for men in both rural and urban areas. The strategies and the general policies for improving the economic situation in Kosovo are oriented toward reducing the current level of gender inequality in the economy. The promotion of private sector development and improvement of the tax base is very important, especially for rural areas. One priority for women in agri-rural areas of the municipality of Skenderaj is to provide support for family businesses so that women have a greater chance to play an active role as a partner in production / management. Considering rural diversification and potential for development, its necessary to build women's decision-making capacities. Training in business development will help them to start new rural activities. Women in agriculture have a great influence on rural development and contribute to the economic development of the municipality of Skenderaj.

Dane przedstawione w Tabeli 4 prezentują poziom wykształcenia w podziale na płeć w gminie Srbica. Tabela 4 przedstawia rozbieżności w poziomie wykształcenia pomiędzy mężczyznami i kobietami. Na poziomie edukacji w zakresie umiejętności czytania i pisania kobiety stanowią 55%. Na poziomie analfabetyzmu udział kobiet wynosi 84%. Na poziomie nieukończonej edukacji udział kobiet wynosi 68%. Na poziomie wykształcenia podstawowego kobiety stanowią 61%. Na poziomie wykształcenia średniego kobiety stanowią 58%. Na poziomie wykształcenia wyższego udział kobiet wynosi 30%. Na poziomie kształcenia na studiach licencjackich kobiety stanowią 27%. Natomiast na poziomie ukończenia studiów magisterskich lub doktoranckich udział kobiet wynosi 11%. Ogólnie rzecz biorąc, widać wyraźnie, że zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn, poziom wykształcenia ludności zamieszkującej obszary wiejskie jest bardzo niski (Roy, Zulfiqar, Tsusaka, Datta, 2022).

Wnioski

Stopa bezrobocia w gminie Srbica jest wyższa wśród kobiet niż wśród mężczyzn, zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Strategie i ogólna polityka na rzecz poprawy sytuacji gospodarczej w Kosowie są ukierunkowane na zmniejszenie obecnego poziomu nierówności płci w gospodarce. Promowanie rozwoju sektora prywatnego i poprawa podstawy opodatkowania są bardzo ważne, zwłaszcza dla obszarów wiejskich. Jednym z priorytetów względem kobiet na obszarach rolniczych w gminie Srbica jest zapewnienie wsparcia dla firm rodzinnych, tak aby kobiety miały większe szanse na odgrywanie aktywnej roli jako partnerki w produkcji/zarządzaniu. Biorąc pod uwagę zróżnicowanie obszarów wiejskich i potencjał rozwojowy, konieczne jest budowanie zdolności decyzyjnych kobiet. Szkolenie w zakresie rozwoju przedsiębiorczości pomoże im w rozpoczęciu nowej działalności na wsi. Kobiety pracujące w rolnictwie mają ogromny wpływ na rozwój obszarów wiejskich i przyczyniają się do rozwoju gospodarczego gminy Srbica.

Furthermore, in the municipality of Skenderaj, women farmers face many social, economic, and legal barriers, and women as a business leader in the agricultural economy face a series of special social problems and preconditions, and suffer conflicts in their roles in public and private life, etc. Education of women in agri-rural areas being a critical factor in determining the possibility for them to find employment. Women's NGOs in municipality of Skenderaj are involved in improving education through informal training, as well as offering training in computer skills, foreign languages, handicraft and women's health. Increasing the number of women in secondary school is an urgent policy priority to complement the informal training and education for rural women that is delivered by local/international NGOs (Kaur, Sharma, 1991).

A concern in agri-rural areas is women's lack of awareness and education concerning public health issues. Most women living in rural areas have no access to health care centres. However, an increasing number of women seek professional healthcare services. Efforts to encourage women and families to use professional healthcare services have produced a gradual improvement in maternal and infant mortality rates.

ARDP 2014-2020 involved women in the Plan's eight measures, where possible and relevant. Specific support activities under ARDP 2014-2020 aim to integrate women better into the economy through: targeted vocational training; production, processing and marketing of agricultural commodities; rural diversification; maintenance of rural heritage; and local community development through support for civil society and NGOs.

Gender equality is not at the desired level in the municipality of Skenderaj, and this situation leaves room for a great deal of work in these respects, also in terms of farm management, employment as well as participation in other areas of economic development.

Support through agricultural measures also aims to empower and encourage women to manage agricultural farms, as well as to increase the efficiency and productivity of high quality agricultural products for domestic consumption and to supply the markets of the region.

Ponadto w gminie Srbica rolniczki napotykać na wiele barier społecznych, ekonomicznych i prawnych, a kobiety jako liderki biznesu w gospodarce rolnej mierzą się z szeregiem szczególnych problemów i uwarunkowań społecznych, muszą stawiać czoła konfliktowi jakim jest podział w pełnieniu ról w życiu publicznym i prywatnym itp. Wykształcenie kobiet na obszarach rolniczych jest czynnikiem decydującym o możliwości znalezienia przez nie zatrudnienia. Kobięce organizacje pozarządowe w gminie Srbica są zaangażowane w poprawę edukacji poprzez szkolenia nieformalne, a także oferują szkolenia z zakresu obsługi komputera, języków obcych, rękodzieła i zdrowia kobiet. Zwiększenie liczby kobiet uczęszczających do szkół średnich jest pilnym priorytetem politycznym, uzupełniającym nieformalne szkolenia i kształcenie kobiet wiejskich prowadzone przez lokalne i międzynarodowe organizacje pozarządowe (Kaur, Sharma, 1991).

Problemem na obszarach rolniczych jest brak świadomości i edukacji kobiet w zakresie zdrowia publicznego. Większość kobiet mieszkających na obszarach wiejskich nie ma dostępu do ośrodków opieki zdrowotnej. Coraz więcej kobiet korzysta jednak z profesjonalnej opieki zdrowotnej. Wysiłki mające na celu zachęcenie kobiet i rodzin do korzystania z profesjonalnych usług opieki zdrowotnej przyniosły stopniową poprawę wskaźników umieralności matek i niemowląt.

Plan ARDP 2014-2020 włączył kobiety w osiem działań w ramach tego planu, tam gdzie było to możliwe i istotne. Konkretne działania wspierające w ramach planu ARDP 2014-2020 mają na celu lepszą integrację kobiet z gospodarką poprzez: ukierunkowane szkolenia zawodowe; produkcję, przetwarzanie i wprowadzanie do obrotu produktów rolnych; dywersyfikację obszarów wiejskich; zachowanie dziedzictwa wiejskiego; oraz rozwój społeczności lokalnej poprzez wsparcie dla społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych.

Równość płci nie jest na pożądanym poziomie w gminie Srbica, a sytuacja ta unaocznia, jak wiele jest do zrobienia w tym zakresie, także pod względem zarządzania gospodarstwem, zatrudnienia oraz udziału w innych obszarach rozwoju gospodarczego.

Wsparcie poprzez działania w zakresie rolnictwa ma również na celu wzmocnienie pozycji kobiet i zachęcenie ich do zarządzania gospodarstwami rolnymi, a także zwiększenie wydajności i produktywności wysokiej jakości produktów rolnych przeznaczonych do konsumpcji krajowej oraz na zaopatrzenie rynków regionu.

References / Literatura:

1. Ahmadi Kaliji, S., Imami, D., Canavari, M., Gjonbalaj, M., Gjokaj, E. (2022). Fruit-related lifestyles as a segmentation tool for fruit consumers. *British Food Journal*, 124 (13), 126-142.
2. Beath, A., Christia, F., & Enikolopov, R. (2013). Empowering Women through Development Aid: Evidence from a Field Experiment in Afghanistan. *The American Political Science Review*, 107(3), 540-557.
3. Gjokaj, E., Halimi, K., Xhabali, V., Imami, D., Gjonbalaj, M. (2017). Fruits value chain and distribution channels in Kosovo. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 23 (1), 22-30.
4. Gjokaj, E., Kopeva, D., Krasniqi, N., Nagy, H. (2021). Factors affecting the performance of agri small and medium enterprises with evidence from Kosovo. *European Countryside*, 13 (2), 297-313.
5. Gjokaj, E., Kopeva, D., Krasniqi, N., Nyg, H. (2021). Factors affecting the performance of agri small and medium enterprises with evidences from Kosovo. *European Countryside*, 13 (2), 297-313.
6. Gjokaj, E., Leeds, S., Halimi, K. (2018). The impact of financial support program on creation on farm jobs, Kosovo's case. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 24 (6), 933-941.
7. Halimi, K. (2020). *The Economic Impact of Rural Development Grant Program in Rural Kosovo*. Sofia: University of National and World Economy.
8. KAS. (2015). *Agricultural Census*. Prishtine: Kosovo Agency of Statistics.
9. KAS. (2021). *Estimated population of Kosovo 2012 - 2020*. Prishtine: Kosovo Agency of Statistics.
10. KAS. (2021). *Labor Force Survey, TM15: Social Statistics*. Prishtine: Kosovo Agency of Statistics.
11. KAS. (2012). *Population and Housing Census*. Prishtine: Kosovo Agency of Statistics.
12. Kopeva, D., Shterev, N., Gjokaj, E., Halimi, K. (2019). Women's Entrepreneurship - source for livelihood opportunities in rural areas of Kosovo and in Bulgaria. *L. S. Kıymet Tunca Çalıyurt, Women, Sustainable Entrepreneurship and the Economy*. Routledge, England/Wales.
13. Kostov, P., Davidova, S., Bailey, A., Gjokaj, E., Halimi, K. (2021). Can Direct Payments Facilitate Agricultural Commercialisation: Evidence from a Transition Country. *JAE Journal of Agricultural Economics*, 72 (1), 72-96.
14. MAFRD. (2013). *Agriculture and Rural Development Program 2014 -2020*. Prishtine: Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
15. MAFRD. (2019). *Kosovo Green Report 2019*. Prishtine: Ministry of Agriculture Forestry and Rural Development.
16. MalkitKaur, M. L. Sharma. (1991). Role of women in rural development. *Journal of Rural Studies*, 7 (1-2), 11-16.
17. Municipality of Skenderaj. (2013). *Local Economic Development Strategy LEDS*. Skenderaj: Municipality of Skenderaj.
18. Mustafa Kennedy Hussein. (2021). *Women's participation in local development – A case study of Zomba District Council in Malawi*. *Development Southern Africa*, 38-6, 954-966.
19. Ntakyo, P., Van Den Berg, M. (2022). The Unintended Side-Effects of a Major Development Strategy: Commercialization of Smallholder Production and Women Empowerment in Uganda. *The Journal of Development Studies*, 0 (0), 1-20.
20. Roy, D., Zulfiqar, F., Tsusaka, T., Datta, A. (2022). Household food insecurity and dietary diversity of women of reproductive age among smallholder farming households in northwest Bangladesh. *Ecology of Food and Nutrition*. <https://doi.org/10.1080/03670244.2021.2024176>.
21. Sylva, B. (2015). Female Entrepreneur of Small Businesses Challenges in Kosovo. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*.
22. Timár, J., Velkey, G. (2016). The relevance of the political economic approach: The interpretations of the rural in the migration decision of young women and men in an economically backward region. *Journal of Rural Studies*, 43, 311-322.
23. World Bank. (2021). *Employment in Agriculture (Percentage of Total Equipment)*, *International Labor Organization*. Washington: ILOSTAT Database License: CC BY 4.0.

